

CSONTOS JÁNOS
**Borok, zarándokok,
 drótszamarak**

**Zelnik Józsefről, Hajnal Gézáról
 és Sneé Gergelyről**

Régi sörkedvelő lévén gyakorta tapasztalom, hogy terített asztaloknál egy idő után szóba kerül sör és bor kibékíthetetlen ellentéte. Igényes barátaim többsége úgy véli: választani kell a kétféle nedű élvezete között, hiszen aki mindkettőt egyformán kedveli, az bizonyára látens alkoholista. Kisebbségben maradván, aki nem szívesen szelektál szőke és barna, rend és szabadság között, igyekeztem mindig kultúrtörténeti oldalról megközelíteni a szeszilemmát. Arra jutottam, hogy felszínesen nézve a sör: északi és germán, a bor pedig déli és mediterrán; a felszín alá ásva viszont a sör profán, míg a bor szakrális.

*

Persze mint minden sommás megállapítás, valószínűleg ez sem igaz száz százalékban – mégis e teóriám igazolását vártam Zelnik József *A nagy szertartás* című könyvétől. Annál inkább, mert a pazar kiállítású, albumszerű kötet azt az alcímet viseli: *A bor csodája a mítikus időkől Dionüszoszon keresztül az Eucharisziáig*. Azt gondoltam, ez a mű minden bizonynyal kiváló kézikönyv lesz majd ahhoz, hogy a bor kultúrtörténetét elalvás előtti folytatásos olvasmányként, afféle gyorstalpalón elsajátítsam, könnyed szellemi muníciót szerezve a fehér asztal melletti vitákhoz.

Hát nem: Zelnik könyve ellenáll a felszínes, mazsolázó olvasgatásnak. Már az első oldalak után az volt a benyomásom, hogy valószínűleg opus magnummal van dolgom: az író és etnográfus ebben a kötetben gyűjtötte össze mindazt a filozófiai kincset, azt a summázatot, amit az életről gondol. Furcsa, áttételes módja ez a személyes vallomásnak: úgy írni szellemi önéletrajzot, hogy ehhez valamiféle külső tárgyat választunk. Ez a tárgy nyilvánvalóan nem lehet akármilyen jelképnek kell lennie, amely eléggé átfogó, sőt általános ahhoz, hogy az emberi élet jelképévé tudjon emelkedni. Zelnik egyszer már rátalált egy ilyen szimbólumra, a tengerre – *Tengerkönyv* című emlékezetes könyve társtalan a magyar irodalomban. Abban a kompozícióban még több volt a műfaji változatosság, a személyes jelleg, a történetmesélő elem – itt viszont a jó stílusú, tudós etnográfus jelenik meg, szándékoltan szakrális témavá-

lasztással. Talán nem tévedek, ha azt állítom: a legszimbolikusabb szimbólumra talált rá, amikor vizsgálódásainak középpontjába a bort állította. Volt miből lépárolnia: jelképkutatóként, egyetemi tanárként immár két évtizede a Szimbólumok jelentősége a kultúrában című téma előadója.

Szellemi zarándoklat – így határozatják meg a könyv műfaja, rögvest kijelölve a bor égi és földi természetét, amelyet Ady a *mámor* és *malaszt* alliteráló szópárral jellemzett. Istenek itala volt mindig, ám a kereszténység a megváltást megidéző vérré lényegítette. Zelnik szerint kitapintható az elmozdulás az évezredek során a profán felől a szakrális felé – s nincs módomban polemizálni vele. A bor misztikája úgy internacionális és kultúrafüggetlen, hogy mellékesen mindig érzékletesen jellemzi azt a kultúrát, nyelvi és nemzeti közeget, amelyben szimbólumként felbukkan. A Hamvas Béla által emlegetett „szent maszk” lerántására szánta el magát Zelnik, de korántsem a profanizálás szándékával. Ehhez a művelethez elképesztő kultúrtörténeti apparátust mozgósít: csupán a könyv irodalomjegyzéke tizen-nyolc nagy alakú oldalt igényel, két hasábon tördelve: közel ötszáz tételt.

A tételmondat, hogy „világunk teofániák szövete”, nem riaszthat el bennünket a ritka szellemi kalandtól – ha úgy tetszik: intellektuális zarándoklattól. Titkos és elfeledett összefüggések tárulnak fel. Hogy a héber nyelvben a bornak és a misztériumnak ugyanannyi (70) a számértéke. Hogy Dionüszosz rokona Ozirisznak. Hogy Arimateai József és az ő Szent Grálja meg a Melkizedek miként kapcsolódnak össze a krisztusi misztériumban. A bor végtelen történe már a Vízözön előtti időkben elkezdődik, folytatódik a mámoros Noéval, bár Zelnik szerint talán arról van szó, hogy a Pardicsomból kiűzött ember vigasztalásul kapta a bort a szigorú Teremtőtől. Mint ahogy Prométheusz a tüzet az olümposzi istenektől orozta el, az isteni ital vált emberi itallá. A könyv címét is szolgáltató „nagy szertartás” sem egyéb, mint a bor Földre szállása – ebben sem nehéz felfedezni a bibliai párhuzamot. Persze az ókori kultúrák jobban egymásba bogozódtak annál, semhogy a bor afféle keresztény kisajátítás tárgya lehetne. Zelnik szemhatára amúgy is szélesebb. Így tehető vizsgálat tárgyává az egyiptomi borjelkép, a zöld Hórusz-szem csakúgy, mint a zsidó és iszlám bormisztika. A szőlőkultúrának évezredek óta otthont adó Mediterráneum logikus szellemi terméke a görög Dionüszosz, a bor és vér feltámadó istene; s szemnyitogató párhuzamos táblázatba rendezhetők az eleusziszi misztériumok és a keresztény szentségek is. Minden mindennel összefügg, és ez végtelenül megnyugtató.

Dionüszosz átköthető a szabadkőművesekhez, a Melkizedek a keltákhoz, a kánai menyegző borszaporítása a megváltás misztériumához. A kehelyben egyesül a bor és a vér, a középkori misztika ehhez a szűz és a sárkány szimbólumát kapcsolja, mindezeket átfonja a kígyómotívum. „Sejtésem szerint... az Eucharisztia nemcsak az emberi, földi megváltáshoz, hanem a kozmikus megváltáshoz is megnyitotta az utat” – fogalmaz Zelnik, s az olvasó elbűvölten áll a szimbólumok labirintusában.

Ennyivel azonban a szerző nem elégszik meg: tesz még egy kirándulást az alkímia és a mágia birodalmába, külön fejezetet szentel a szabadkőművesség borkultuszának (főlegesen Robert Graves elméletét a mediterrán ősvallásról, melynek motívumai aztán a mai bevett világvallásokba is átszivárogtak), de nem foglal állást abban, hogy a páholyok népe letért-e a Bor újtjáról – ami viszont nem is kétséges a fekete misék bűnkultusza esetében, ahol az isteni nedű a Sátán és az Antikrisztus borává válik.

Miután Zelnik felvázolta azt az ívet, ahol a borszimbólum az egyetemes kultúrtörténet egyik fontos – ha nem a legfontosabb – jelképévé válik, elegánsan hátralep, s engedi, hogy a tudós által rendszerezett és az író által megmunkált könyvnyi esszé dolgozni kezdjen az olvasóban. Megtette, amit megtehetett: képpel és szöveggel illusztrálta a bor földi útját, de témája óhatatlanul „az ég felé szökött”. Dupla oltár ez, földi és égi. Ahogy a zárómondat megfogalmazza: „...biztosan több volt egy látomásnál, hogy Krisztus, aki írástudóként soha életében nem írt, most a föld felé hajolván azt írta a porba: Kezdetben vala a bor...”

(Zelnik József: *A nagy szertartás. Kairoz Kiadó, 2010*)

*

Zarándoklat nemcsak spirituális, hanem fizikai térben is lehetséges. Olykor pedig ez a kettő összefolyhat, csak a megfelelő közlekedési eszközt kell kiválasztani. Például a kerékpárt. Jónéhány éve, még talán az előző évezredben írtam egyszer egy tárcát a Magyar Nemzetbe *Drótszamáron* címmel. Tetszett a szó, mert mindig valahogy fantáziátlan tükörfordításnak éreztem a biciklit kerékpárnak titulálni. Éreztem benne a kifinomult nyelvújító szándékot, s drukoltam az ismeretlen szóteremtőnek, hogy ne járjon olyan felemás eredménnyel, mint az, aki az e-mailt akarta drótpostára magyaráítani. Azt persze föl sem tétéleztem, hogy az ismeretlen szóteremtő a szomszéd szobában dolgozik. Mint megtudtam, annak idején – a folytonos szóismétlést elkerülendő – kiváló kollégám, Kő András, meg-

annyi remek ötvenhatos tényfeltáró kötet meg sportkönyv szerzője alkotta a „drótszamar” összetételt.

Ennyi etimológiai kitérő után pár mondat arról, hogy miért tartom figyelemre méltónak a *Nyerítő drótszamarak* címet viselő könyvecskét. Először is azért, mert ebben az anyamedencében mindenkinek van néhány alapélménye a biciklizéssel kapcsolatban. (Aki valami okból nem tanult meg, annak az az alapélménye.) Hajnal Géza és Sneé közös naplójának apropója egy ezerkétszáz kilométeres biciklitúra, negyvenegy diákkal és kilenc felnőtt kísérővel, Assisibe és Rómába. Voltaképpen zarándoklat, háttérben piaristákkal és ferencesekkel, ám a kereszténység csupán színezőelemként van jelen a történetben: az egész az akaratőről és a kirtársról szól. Valahogy úgy, mint az El Camino: ott sem a templomokban, hanem a tűző napon poroszkálva lehet igazából találkozni Istennel.

Persze furcsa, féloldalas kötet ez, hiszen a négykezesség nem együttes fogalmazást jelent, hanem párhuzamos írást. Hajnal Géza visszavonhatatlanul felnőtt, komoly egyetemi oktató, aki a biciklilyeregben küzdve gyakorta hivatkozik már a korára. Amellett bölcsész hajlamokkal megáldott világlátó is, amolyan íróféle médium, akinek eltökélt szándéka, hogy megértesse az értetlenekkel, ami amúgy nem az értelem tereuma. Sneé Gergely huszonnégy évvel fiatalabban már a blogkorszak gyermeke, ő tényleg útinaplót ír, olykor kifejezetten szórakoztatón, s miközben úti fotóit hosszabb kommentárokkal látja el, egyúttal a generációs különbséget is demonstrálja. Az olvasóban persze óhatatlanul összemósodik, mit olvasott egyik szerzőtől és mit a másiktól – ám ez még szerintük sem igazán lényeges. Mindazonáltal fejlett humorérzékre vall, hogy ugyanazt a történetet összeszikkasztva képesnek mutatkoztak egymást vállalni.

A könyv eredetlegéje persze Hajnal Géza oldaláról is az internet: az ő irodalmi útinaplója jó ideje ott kerengett már. Ő a felnőtt kísérők egyikeként tartott a diákcsoporttal: többek között épp a gimnazista Sneé Gergőre vigyázott. Azt remélik, közös munkájuk kötelező kultuszkönyve lesz minden szenvedélyes túrakerékpárosnak. Ám ha csak egyszerű szubkulturális termék volna, nem kellene rá ennyi szót vesztegetni. Ugyanis minden jó útirajz egyben szociográfia is. Hajnal Géza esetében ráadásul együtt van jelen a pikareszk és az emlékezés, vagyis a kalandozás térben és időben. Ő – javíthatatlan prózaszerzőként – nem elégszik meg a kronologikus történetvezetéssel: ide-oda ugrál az időben, felidéri gyermek- és ifjúkora drótszamaras élményeit. A régi kerékpárok ráadásul kurzívval szedett monológot mondanak – már-már olyanok, mint-

ha egy háromdimenziós hollywoodi animációból gurultak volna elő. Megtudjuk továbbá, hogy a biciklikormányon a kézfejük is le tud égni; hogy a Pilisben kerekvezve olykor vaddisznóvadászatba is bele lehet hajtani; hogy a profi doppingolhat, míg az amatőr csak szenvedhet; s hogy a biciklizés nem annyira élvezet, mint kín és erőfeszítés: voltaképpen az is az élet metaforája, mint a bor. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a biciklinyeregben mindig szembeszél fúj. Nem mindennapi tapasztalat az sem, hogy a biciklitúrán egy kor fölött egyszerűen megvakulunk. S ki gondolná, hogy ennek nyári és őszi változata is van? S olyat ugyan ki tudna kispekulálni a hűvös szobában, hogy kilométerórát szerelni a biciklire azért jó, mert a számunkra ködbe vesző időt visszateszi a tiszta égbolt alá?

A csapatot a szűkszavú szerzetes tanár, Konstantin vezeti, s túlvannak már egy keleti előzményen is a Máramarosi-havasokban, meg át a zord és kietlen Gutin-hágón. A könyvben olykor kifejezetten ironikus közegként jelenik meg Szlovénia és Itália, bizonyosságul, hogy a két keréken járó merőben mást lát a világból, mint négy keréken, süppedő ülésekben száguldozó felebarátja. Más fénytörésben áll előttünk még egy zárándoklat is. Hiszen „a szerzetes, ha tanár, túrázik és túrázni tanít” – mert a lényeg az útonlét. Elvégre „vándorok és jövevények vagyunk valamennyien itt a Földön, tartja Assisi szegénye, s ezt menet közben a legkönnyebb átélni.” Tényleg ilyen egyszerű volna? A civilizációhoz szokott zárándok azért háborog olykor: „Sátor, vadkemping, patak. Oké, Ferencnek se volt semmi a feje fölött, mikor nekivágott a zord szikláknak, és nem is evett sokat, de a lelkiéletet nem fűszerezte sportrekordokkal.” Ez pedig már a bölcsességek könyvébe kívánczik: „Száz-százhusz kilométer biciklizés után más éhezni vagy nem aludni, mint mikor csak úgy vezekeltünk.” S hogy mire való mindez? Mert „aki kitar valamiben, annak nyert ügye van”.

Alighanem ez a lényeg. Az már csak járulékos ideológia, hogy „a felejthetetlen Vigyázat, Vadnyugat!-ban Terence Hill piros kerekű, fekete biciklivel parádézik a cowboyok között”. Elvégre e tekintetben nehéz volna az assisi szentre hivatkozni. Nem úgy, mint a túrázás mikéntjét illetően. Hajnal szerint „a kulcsszó számomra a sajáttempó volt. És az is maradt mindmáig. Sőt, életfilozófiámmá vált. Ahol alkalmazható, ott alkalmazom is. Az erények közül a mértékletesség a párja. (...) Fakad belőle az önmérséklet és az önazonosság. És kell hozzá az önismeret. (...) A sajáttempó nem önzés, hanem a korlátaink kitapogatása.” Lám, fenn a drótszámár nyergében elkerülhetetlenül megvilágosodnak a

dolgok: minden mindennel összefüggésbe kerül. Ilyenkor az öreg kerekés még megbocsátó is a bohó, erőtől kicsattanó ifjúsággal szemben. Ha például egy útmenti benzinkútnál chipset vesznek, az „kivételesen nem korosztályos marhaság, a sópótlás szükségszerű”. S ha már a sükségnél tartunk: az úton lévőknek „az egész világ egy férfi piszoár”.

Egy fanatikus biciklista hívőnek azonkívül a biciklizés egyben repülésvágy, szabadság is. Miközben persze önkéntes rabság. „Átesik az ember a holtpontra, és utána mindent kibír.” Az ember ettől optimista lesz. „Ez nagyjából harmincöt éves korig lehet igaz.” Vissza a pesszimizmusba. Szerencsére a megpróbáltatások korfüggetlenek. Egy hosszú, pedálozásban gazdag nap után „a tapasztalat szerint némi dögletés után majd kibővülnek a tömondatok”, s ilyenkor az új generáció Facebook-függősége is a fontosabb témák közé tartozik.

Van azért egy ilyen úti beszámolóban az elkerülhetetlen emelkedettség mellett némi eredendő vaskosság is. Pláne a színhely miatt: nem lehet véletlen, hogy az itáliai neorealizmus is a *Biciklitolvajokkal* indult. A látomásos napokba pedig belefér a biciklis barátok, a saját halottak megidézése csakúgy, mint az eltávozott édesanyáé vagy a rajongott hitvesé, aki segítő angyalként kíséri a kétkerekű zárándokkonvojt. És persze itt-ott a költészet is felbukkan. Hogy például miként kell megpillantani Assisit. „A szemben lévő hegyoldalban ott világít az a fehér mészkőpaca, amit soha nem felejt, aki egyszer már látta.” Ahogy halad az ember előre a könyvben, úgy kezdi fájlalni, miért nem lehet részese egy ilyen kalandnak. S egyáltalán, miként keletkezik egy ilyen képtelen vállalkozás? Eligazítást kapunk erről is: „Pasaréten, a Mária-szobor tövében beszélgettem a nyolcvanas években egy piarista fiúval. Tőle hallottam először, hogy Jelenits tanár úr, meg Róma, meg kerékpár. Hihetetlen volt az egész, ugyanakkor rendkívül vonzó. És most nekem is sikerülhet. Lehet, hogy elsírom majd magam a Szent Péter téren? Vén szentimentális számár vagyok?” Bizony, az. De ez bocsánatos, mert bevallja azt is, ha alkalomadtán fordítva hajt az alagútban, vagy ha a célfotó előtt véresre törte magát egy óvatlan esésben. Merthogy kell az élethez a Gondviselés is. Nem is különösebben köntörfalaz Hajnal Géza: „Azért írom ezt a könyvet is, hogy mindenki értse: nem csak rajtunk múlik, hogy végigmegyünk-e. Nem azé, aki akarja, nem is azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené!” S ezzel vissza is értünk a szent maszkhhoz, az istenek italához...

(Hajnal Géza – *Sneé Gergely: Nyerítő drótszamarak. Könyvműhely, 2011*)